

ban is ezeket vallotta: „A titkaim, meg nem oldott válságaim hozzájuk kötöttem... Egy uralomváltozás esetén... azt hittem, hogy majd írjuk leszek... Majd megértik, hogy nem volt elég erőm magamtól megszabadulni, de az új világ veszélytelensége majd felold engem is és együtt énekelek a győztesekkel...”

A hazai fasizmus erősödése és a második világháború kitörése Gellérit érzelmileg is mélyen érintette, egyre pesszimistább és kétségbeesettebb hangulatokba kergette. Szorongó érzéseit, fantasztikus látomásait novelláiban is gyakran kifejezte (*Filipovics és a gigász*, *Óriások*, *Keserű jény* stb.).

A háború borzalmas megpróbáltatásai, az üldöztetések Gellérit azonban egyre határozottabbá tették és egy mindent mérlegelő nagy, őszinte írói számvetésre kényszerítették. Ebből született meg az *Egy őnézet története* c. önvallomásos regénye, amely múltjával, hibáival, problémáival való birkozásának olyan megrázó képét adja, amihez foghatót keveset találunk. Ez a regény a maga befejezetlenségében is a régi hibáitól és a kifejlődésében leginkább gátló kispolgári mentalitásától való végleges elszakadását dokumentálja. Gelléri tulajdonképpen ebben az írásban indult el véglegesen és teljesen megtisztultan a ráváró nagy írói feladatok felé. „Hogy szerettem volna egy befejezett regényt visszahagyni, annyi le-törés, annyi félmunka után... Mi minden volna még megírandó...” — állapította meg a pusztulás és a borzalmak között magára talált író. És ebben a nagy írói elindulásában akadályozta meg a fasiszta téboly, amely végül is elpusztította. Így maradt csonkán — mielőtt még fejlődésének a csúcsát elérte volna — a magyar prózairodalom egyik legtehetségesebb alakjának életműve, akit még így is a legjobb magyar novellisták közé kell sorolnunk.

MOLNÁR FERENC RŐL

A közelmúlt akarva-akaratlanul újra napirendre tűzte Molnár Ferenc egész problémakörét. Néhány, meglehetősen sikeres bemutató s két 1958-ban megjelent prózai kötete (*Utítárs a száműzetésben*, *Jegyzetek egy ön-életrajzhoz*, Kárpáti Aurél bevezető tanulmányával. Táncsics, Budapest, 1958, 358 l.; *A gőzszlop és más elbeszélések*, Szépirodalmi, Budapest, 1958, 334 l.) rákényszerít bennünket arra, hogy legalább futólag próbáljunk szembenézni — ha talán nem is az

Voltaképpen az előszóból sem hiányzik teljesen Gelléri fejlődésének ez a fentebb vázolt folyamata, csak a kelleténél halványabb és elmosódottabb, mivel a részletesen festett pályakép minden színessége ellenére sem mutatja meg kellő határozottsággal az író egyes fejlődési szakaszait, és a szakaszokra jellemző törekvéseinek lényegét. Márpedig egy teljes pályakép felvázolásakor nem mondhatunk le az író egyes működési szakaszainak elemző vizsgálatairól sem, mert a témában, mondanivalóban, és az ábrázolásban gyakran csak halványan jelentkező, de lényeges különbségek — a pályakép egészét befogadó perspektívából nézve — elmosódnak, és ezáltal a valóságosnál simábbnak, tagolatlanabbnak mutatják a fejlődés menetét.

Az előszót még a fentiek figyelembevételével is úgy kell számontartanunk, mint az egyik legkitűnőbb Gellérről szóló tanulmányt, amely irodalomtörténetileg elsőnek vázolja fel Gelléri egész pályafutását, és a legátfogóbban mutatja meg írói világát. Tehát jogosan vetődik fel a kérdés, hogy Ungvári Tamás — aki e munkája alapján is hivatott lett volna — miért nem próbálta meg legalább vázlatosan kijelölni Gelléri helyét a két háború közötti magyar irodalomban?...

A kötet irodalomtörténeti értékét a sikeres bevezető tanulmány mellett — nagy mértékben fokozzák a kötet másik szerkesztőjének, Sz. Lódi Gabriellának gondos és alapos munkával készített jegyzetei, amelyek együttesen szinte az egész Gelléri irodalom bibliográfiáját is adják.

Ezek után azt hiszem, nyugodtan állíthatjuk, hogy a kötet nemcsak a közönségnek lesz keresett olvasmánya, hanem a Gelléri kutatásnak is sokáig nélkülözhetetlen forrásmunkája marad.

Sára Péter

életmű minden egyes darabjával s annak összes esztétikai és irodalomtörténeti vonatkozásával, de legalább nagy vonalakban az emberi-írói jelenségkel s annak helyével a saját korában. Igaz, az említett kötetek csak a prózairó Molnárról adnak képet: a Szépirodalmi Könyvkiadó válogatása kétségtelenül a reprezentatív Molnár-elbeszéléskötet igényével készült s zömében a fiatal, induló Molnárt mutatja be (joggal, hiszen igazán akkor volt novellista), a Táncsics kiadványa

pedig egy irodalmi kuriózumot prezentál, angolból visszafordítva Molnár utolsó művét. Ehhez Kárpáti Aurél írt igen érdekes és színvonalas tanulmányt — elsősorban Molnár-ról, a drámaíróról. Így, ha a prózaíró s emlékező okán is, de az egész Molnár-kérdés körül az irodalmi aktualitás asztalára került.

Molnár sajátos pályáját a kortársak mint valami egyszerűt, ismétellhetlent, lenyűgözően izgalmasat figyelték; útja a pesti lateiner-polgárcsaládból szerkesztőségek és irodalmi kávéházak állomásain át a szinpadra, szinpadról a világhíre, világhírből a világcsavargásba, s a fasizmus európai kiáradásával át az álmok országába, Amerikába, ott is az álmok városába, az álomgyárakba: Hollywoodba — mindez a vágyakozó és hoppon maradó pesti kortárs számára a csodával volt határos. Ma már, az idő visszhangos csigalépcsőjén feljebb haladva, világosan látjuk, hogy nem volt ez oly egyszerű és kivételes; még kivételességében is tipikus maradt, a századeleji liberális magyar polgár jellegzetes útjává nőtt rendkívüli méreteiben, melynek jellegzetességét, tipikusságát a hasonló futású, kisebb görbületű pályák (egy Biró Lajosé, egy Lengyel Menyhérté) igazolják és fokozzák.

Molnár Ferenc sikerét e század eleje hozta meg, de még a múlt század végén indult mint újságíró, s mint szépíró egyaránt. Nála nem pusztá bibliográfiai adat, hogy első — csinos, elegáns kiállítású, jó papírú, szép szedésű — kötete, a *Magdolna* 1898-ban jelent meg, mint mondjuk Adynál a *Versek* 1899-es megjelenése; mert őnála igazán sohasem következett el az *Új versek* fordulata. Az irodalomban kezdettől fogva — s főleg kezdetben — a fejlődés, a haladás, az új harcosa volt; de gyökerei a századvégbe nyúltak, s ezek a gyökerek egyaránt hozzájárultak tehetsége s népszerűsége kivirágzásához. A századvég-századforduló lapjainak, irodalmi kávéházainak légkörét Gyergyai Albert idézte föl színesen és gazdagon nemrég megjelent Ambrus-tanulmányában;¹ meg sem kíséreljük a tudós és stílusművész e bravúráját utánozni. De amit ő ott a jó generációnyival idősebb Ambrus Zoltán kapcsán elmond, még igaz az ekkor induló Molnárra s a többiekre, akik lapok, kiadók, kulisszák között próbálják a szerencséjüket megcsinálni, hangjukat megtalálni. Itt fejlődik ki bennük az újságírói fürgeség, de itt szívják magukba a magyar bohémvilág hamisítatlanul századvégi levegőjét, melynek illata későbbi írásaikból is gyakran úgy párolog, mint nagyanyák őrző levendulája a régi fehérenműk-

ből; itt terebélyesedik ki bennük a szentimentalizmus, mely a századvégén az író számára szinte kötelező belépőjegyül szolgált a feuilletont olvasók szívébe, s az az olcsó, minden új és régi elméleten kapó transzcendentalizmus, mely másról beszélve is biztató végjegyül szolgál az olvasónak az író „gutgesinnt”-sége felől.

És minden karban jár a társadalom valószínűségének elfogulatlan látásával; indulati és logikai tiltakozással az ellen, ami elmaradott, idejétmúlt, feudális a magyar társadalomban és a pesti társaságban; a polgárosodás vágyával, mely főleg a meglévő szatirájában nyilatkozik, s amelynek csipős hegye a már meglévő polgárság hibáit, megalkuvásait, proccságát, gentry-majmoló sznobságát sem kíméli. Lázadók ők, pesti s Pestre vágyó vidéki újságírók valamennyien, s közöttük nem utolsósorban Molnár Ferenc, aki már korán, húsz éves kora körül feltűnik, s hírt szerez magának ügyességével, szokatlan világlátottságával és világfiaságával, könnyű, remek tollával — lázadók ők, de lázadásuk szeszpezsgéséből hiányzik az a mély izzás, a lapangó tűz vastag füstje, s fel-felcsapó lángnyelvei, melyek Ady lázadását azonnal társadalmonkívülivé, közveszélyessé és üldözendővé bélyegezték; az övekben — talán éppen a különböző szerzők sajátos egyvelege következtében — megvolt az a megnyugtató olajcsepp, mely a hatalom birtokosait is jóindulatra hangolta irányukban: tomboljon a fiatalság, gondolták a hivatalos liberalizmus képviselői, hiszen tombolásuk nem nagyon megy túl azon, amit magunk is hirdettünk és bohó ifjúságunkban követeltünk; majd ha mi megfáradtunk, ők veszik át tőlünk a stafétabotot. Így kerülhet Molnár is már 1908-ban a Petőfi-Társaságba, abban az évben, amikor igazán megújítják Ady ellen a körvadászat kürtjeit; ezért nem kerül Molnár igazán soha közel a *Nyugat*-hoz és a Nyugat köréhez, ha személy szerint a legjobb kapcsolatot tartja is fenn velük, ha legtöbbször — köztük Adynak — nemcsak barátkozó ismerőse, de tisztelője is.

A gyermekkori környezet adottságai, az indulás viszontagságai, az egyén vágyainak és indulatainak mérete és mélysége döntő szerepet játszott abban, hogy a századvég-századalon hangjukat próbálgató fiatal újságíró-írók közül ki meddig s mennyire tudta követni Adyt és a fellendülő forradalmi mozgalmat; Molnár Ferencre ezek a mozzanatok inkább fékezően mint lendítően hatottak. Mindazt igenelte, mindazért harcolt, ami a polgári társadalom, a polgári demokrácia klteljesedéséhez vezetett; gúnyja vagy haragja a feudalizmus társadalmi megnyilatkozásait éppúgy sújtotta, mint a feudális urakhoz, normákhoz mohón hasonlítani vágyó par-

¹ Ambrus Zoltán: *Giroflé és Girofla*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959.

venü polgárság groteszk vagy tragikus vonásait. De ezen a kereten soha nem akart és nem tudott túllépni; a szegények, a társadalmon kívüliek, az elesettek iránti részvéte sem emelkedett soha magasabbra, mint a tisztas polgár jótékonykodó humanizmusa, mely lehajol a nyomorultakhoz, de világukat idegenül s kissé idegenkedve szemléli.

Éles szeme, metszően éles szelleme Molnárt hamar megismertették a sikerrel, s rövidesen rávezették tehetségének legsajátabb területére: a színpadra. Rendkívüli színpadi érzéke, dialógus-alkotó, sőt párbeszédben-gondolkodó készsége, biztos szerkesztő ereje és a polgári közönség izlés-irányának pontos előre-megérzése itt számára valóban a legelső helyet biztosította, s az országos siker után hamarosan meghozta a nemzetközi hírnevet is, még az 1910-es években. Nemzetközi sikere különösen a huszas években bontakozott ki — abban az időben, amikor Magyarországon az ellenforradalom körül uralomra, mely a ehértörrel rémségei után aránylag rövid időre megengedi magának a látszat-liberalizmus fényűzését, hogy aztán mind határozottabban fasizálódjék; amikor tehát a liberális polgári humanista egyre idegenebbül kellett, hogy érezze magát hazájában. Molnár is egyre kevésbé van otthon a hazában, egyre tovább és többször követi színművei útját a világban, hogy a harmincas évek második felétől kezdve önkéntes száműzöttként bolyongjon Európában és Amerikában, míg végül teljesen magához nem rántja Hollywood.

A magyarországi társadalmi fejlődés korán és tisztán megmutatta a polgári rend útját a mi századunkban: az elnyomottak feltámadó erejével szemben a polgári világot restaurálni és hatalmon tartani csak a fasizmus valamilyen változatával lehet. De ezen az úton a polgári humanista nem követheti osztályát, s ha humanizmusával szakítani éppoly képtelen, mint osztályával, a művész tematikája egyre inkább a társadalom murgójára szorul. Molnár Ferenc számára ez a kényszerűség egy szükségyszerűséggel is együtt járt: híre-neve arra készítette, hogy színműveit félszemmél eleve a nemzetközi piac igényeire és lehetőségeire kacsintva alkossa meg; e kettő együttes oka annak, hogy a társadalmi mondanivaló és háttér műveiben egyre jobban beszűkül, szinte megszűnik, s az „elvontan emberi” problémák és megoldások útját keresi; ami viszont — Kárpáti kitűnő megállapítása szerint — e művek fokozódó bábjáték-szerűségére, minden formális bravúr ellenére egyre jobban kizörgő mechanizmusára vezet.

Nem szeretném Molnár Ferenc egyéni tehetségének és e tehetség korlátainak, egyéni emberi és művészi útjának jelentő-

ségét csökkenteni, vagy elmosni, hiszen az ő útját ilyen világos formában, és bizonyos fokig szélsőségesen kevesen járták meg; viszont az egyéni vonások sem takarhatják el előlünk azt, ami ebben az útban tipikus. 1917—20 után a polgári fejlődés útja bezárult — mi több, a polgárság maga is elvesztette hitét a saját ideáljai szerinti megoldásokban. Ennek a művészi lecsapódása Molnár Ferenc alkotásaiban a formális (verbális vagy pusztán színszerű) humor előretörése, a fokozódó szentimentalizmus, s ezzel karöltve az emberi-társadalmi problémák misztikus-transzcendentális megoldása vagy heppiendes elkenése. Mint már jeleztem, mindennek a csírája, sőt több, mint csírája megvolt benne indulásától kezdve; de hogy ezek egyre uralkodóbbá váltak benne, annak meggyőződésem szerint igen nyomós társadalmi-történelmi okai voltak. Persze, ha ebbe az irányba ment, abba az egyéniség s az egyéni sors eddig még eléggé fel nem tárt mozzanatai is döntően belejátszottak; s belejátszott az a már előbb említett igény, hogy időn és téren kívül szeretett volna alkotni örökérvényűt, örökké s mindenütt játszhatót. De ez az időtlennek szánt művészet — ma már világosan látszik — erősen időhöz kötött; nyilván nem véletlen, hogy világszerte egyre ritkábban játszó, s ha nálunk két színműve a közelmúltban nagy siker volt is, ez a siker elsősorban a sokáig tiltott gyümölcse inkább, mint a műből áradó költészeté, vagy emberi mondanivalóé, s az elfogulatlan néző erősebben kihallotta belőle a színpadi gépezet katto-gását, mint valaha.

Nagy termékenységgel író volt, de nem bő invenciójú. Műveinek 1928-ban megjelent húszkötetes összkiadása óta — különösen ha film-forgatókönyveit is beleszámítjuk — írói termése ennek nyilván kétszerese lehet; de témakörei, mese-bonyolódásai aránylag kisszámúak. Élményanyaga döntően századeleji, a századelő pesti polgári és művészvilágából való; de tehetségének nem jelentéktelen része az a variációs gazdagság, amellyel ezt a nem túl bő élmény-kincset kamatoztatni, gyümölcsöztetni, új meg új körülmények, társadalmi viszonyok közé ültetve aktualizálni és műfajilag is változtatossá tenni tudta. Külön tanulmányt érdemelne az a variációs készség és gazdagság, mely bizonyos témákat számára évtizedeken keresztül elevenné és újra-alkothatókká tett; itt elég talán a típusra utalni, mint az *Altató mese* c. novellára, mely a *Liliom*-on át a *Carousel* c. filmig vezet; vagy a *Játék a kastélyban*-ra, mely először elbeszélés volt, hogy színjátékon, majd több epizodikus felbukkanáson át a *Manhattan Tales* c. filmbe torkolljék. De ez a variációs

készség és találékonyság sem takarhatja el, hogy invenciója a magyar — vagy mondjuk inkább: pesti? — talajtól való elszakadásával egyre inkább kiszikkad, pótlására mind gyakrabban kénytelen írói és színpadi trükkökhöz folyamodni. Különbözik a harmincas évektől termékenysége általában is erősen megcsappan, s bár nem ismerjük eléggé, hogy érvényes és körültekintő ítéletet mondhatunk róla, az az összbenyomásunk, hogy filmírói korszakában a költő majdnem teljesen átadta a helyét a kitűnő szakembernek.

Mert hogy valóban költő volt, arról igazán örökéletűen tanúskodik a *Pál utcai fiúk* mellett számos elbeszélése, regényeinek — elsősorban a kitűnő *Andornak* — nem egy részlete s drámáiban is sok minden, elsősorban és legteljesebben a *Lilom*. Erről bőven, részletesen és kiválóan beszél Kárpáti Aurél említett tanulmányában. Kárpáti kivételes helyzetben írta meg Molnár-tanulmányát: a kritikusk, aki lépésmögé lépésre kísérte az életmű kibontakozását, bemutatóról bemutatóra láthatta az író fejlődését, foglalja itt össze egy élet tapasztalatait egy jelentős életműről. Nehéz lenne valamit hozzátenni kiváló mű-elemzéseikhez, vagy ahhoz az érzékeny gondossághoz, amellyel felismeri és megismerteti Molnár Ferenc írói alkatát, a költészet és virtuozitást, a szentimentalizmus és cinizmus sajátos, egyéni keverékét. De a művész és a mű mintha eltakarná előle a kort, amelyben alkotott, s amelyhez ez az ocuvre ezer szállal kötődik; az életmű öntörvényű szemlélete mintha elhomályosítaná azt a társadalmi drámát, melynek ezek az alkotások is saját megnyilatkozásai voltak.

Induláskor, sőt az első világháborúig Molnár Ferenc vitathatatlanul a feudális Magyarország elleni harc szövetségese volt — leghatározottabban, legélesebben éppen prózai írásaiban, elbeszéléseiben és regényeiben. Minden egyébtől eltérően ez teszi különösen jogosná új kiadását, legjobb elbeszéléseinek egy kötetbe válogatását — *A gőzszlop*-ban levő két kisregény és huszonhat elbeszélés az írónak és prózai életművének kielégítő képét nyújtja. Olyannak ismerjük meg, amilyen volt: a századeleji feuilleton színvonalas képviselőjének. Talán nem a legelőkelőbb prózai műfaj ez, de ez szinte „a” prózai műfaj ebben az időben: írói indulás, sőt írói hírnév nehezen képzelhető el a „vonal alatti” folyamatos megjelenés nélkül. Erényei és gyöngéi egyszerre és egyformán az övé és a műfajé: a csattanós kiélezettség csakúgy, mint az érzelmesség, vagy a játékosság. Témaköre eléggé szűk, de itt is az egyéni hajlam, s a korabeli közönségigény szerencsés találkozásának vagyunk tanúi: főleg, majdnem kizárólag a szerelemről ír (lehetőleg könnyedén, még

ott is, ahol igazi tragédiát pedz), s humoros-derűs vagy borongósan érzelmes szerelmi történetei a pesti polgárság és a pesti bohémvilág (írók, újságírók, színészek, artisták) körében játszódnak. A népből annyit lát, amennyit a polgár láthat: cselédet, katonát, szenesembert, „fräulein”-t; szomorú sorsuk fájdalommal töltik meg a humanista szívét, de a felháborodásig ritkán ragadják. E sorozatban is egészen különös, „molnáros” szint képviselnek a dialógusok (jobbára a *Ketten beszélnek* kötetből), melyek annak idején az újság s a színpad eleven újsága: a kabaré igényeit egyszerre elégítették ki. Szellemessége, könnyed érzelmessége és derűs frivolitása mély emberismeretén s a különböző emberek beszéde iránti különös fogékonyságán átszűrve nyilatkozik meg ebben a műfajban: előkészítői és kísérői ezek az író színpadi karrierjének, s miniatűr darabjaikban a drámairól sok erénye csillan fel.

A kötet mégis számtalan problémát vet fel, amelyek kezdeti örömetek inkább valamilyen fanyar izre váltják át. A válogatás zöme az 1918 előtti elbeszéléskötekekből került ki, s ez természetesen helyes; de van egy pár olyan hiánya, amely teljességgel érthetetlen. Legelsősorban és mindenekelőtt: a szatirikus Molnár nagyon gyöngén van képviselve ebben a kötetben. *Az aruvimi erdő títka* remek szatírái, melyekben Karinthy méltó versenytársaként, elsősorban a polgárság gyöngéit, visszasságait gúnyolva mutatkozott be, szinte teljesen hiányzik (egyetlen s nem is legjobb darabja került be a kötetbe, a *Modern legenda az igazság bajnokáról*), márpedig helyes és méltó Molnár-novellaválogatás alig képzelhető el legalább az *Aruvimi erdő títka*, *A budapesti pletyka kis kézikönyve*, a *Vasárnap délután* és a *Karácsony előtt* nélkül. Itt nem lehet ellenérv az, hogy ezeknek az írásoknak nagy része megjelent a Vidám Könyvtár nem sokkal korábban kiadott humoreszk-kötetében: az olcsó tömegkiadványok és az ilyen reprezentatív válogatások annyira más célt szolgálnak, zömében annyira más vevőkre számítanak, hogy az ezek közötti átfedések egyáltalán nem minősíthetők úgy, mint két hasonló kiállítású, hasonló áru válogatásé.

A kiválasztott darabok zöme a *Muzsika*, a *Kis hármaskönyv*, *Az óriás* és a *Ketten beszélnek* c. kötetekből való. Nem érthető viszont, hogy a *Gyerekek* c. kötet miért kerülte el a válogató figyelmét; a *Petrencé Palkó* és *A gitt-egylet* feltétlenül ide kíváncsított volna belőle, az első éppen a nép iránti humanista részvét hangját erősítendő (mely ebben az elbeszélésben szinte a későbbi Mórának rokona), a második pedig mint a *Pál utcai fiúk* első ötlete, magja. De éppily kevéssé érthető, hogy a *Józsai*-sorozat miért

maradt ki teljesen; nagyon jellegzetes és sokszor mulatságos írások ezek. A *Ketten beszélnek* kötetből kár volt kihagyni a *Gyufaoldat* c. darabot, mely amellet, hogy a legjobbak közé tartozik, éppen a korszak polgári életére oly jellemző „kisasszony-problémát” világítja meg remekül, maró gúnnyal, polgár-ellenes éllel; s a *Kis hármaskönyv*-ből be lehetett volna venni *A ezüst markolat-ot*, szellemesen tréfás pszichológiájáért. A későbbi kötetekből is lett volna még mit tallózni: a *Toll*-ból pl. ide kíváncsított volna a 35—36. darab a hűtlenségről, s a *Pesti erkölcsök* c. kötetből az *Irodalomtörténet* — nem szakmai elfogultságból, hanem mert a tehetségek századeleji elzüllesztésének remek ábrázolása.

Amennyire helyesnek és indokoltak kell tartanunk — a kötet kétségtelen hibái ellenére is — a Szépirodalmi Könyvkiadó fentebb ismertett vállalkozását, annyi kétséggel tölt el a Tánicsics Kiadóé. Az *Utítárs* a szám-üzetésben elejétől végig fordítás: az eredeti magyar kézirat nem került meg, s az angol kiadásból Stella Adorján fordította le a kiadó számára. Stella gondos, finom munkát végzett, nyelvében érezhetően igyekszik simulni Molnáréhoz, s valóban szinte sehol sem kelti a fordítás hangulatát, úgy olvasható, mintha eredeti lenne — de mégsem eredeti, hanem fordítás, s így ha talán csak árnyalatnyi különbségekkel is, de nem Molnár Ferenc szövegét ismerjük meg belőle. S a könyvet olvasva ismételen feltesszük magunknak a kérdést: érdemes volt-e erre vállalkozni? Ez a mű tulajdonképpen műfajok között lebegő valami: az immár hetven éves, Amerikában élő író beszámolója agorkora legfájdalmasabb élményéről, „útítársa” és titkárnője, Balogh Vanda haláláról, és az ezzel kapcsolatosan benne feltámadó érzésekről; beszámoló közös — sajnos sokszor igen jelentéktelen — emlékeikről, és főként arról az úrról, amelyet az asszony eltűnése az öreg író szívében hagyott.

Nem a véletlen önkéntelensége, vagy a fiatalság hányavetisége hangsúlyoztatja annyira az író korát e könyv kapcsán. Nemcsak öreg, hanem -ami súlyosabb: megöregedett ember írása ez, s a kor egyéb vonatkozásban ritkán kegyes kiválasztottaihoz, akiket hosszú étellel ajándékoz meg: gyakran a hibákat élezi ki, s nem az ére-nyeket szaporítja. Molnár törekvése e könyvvel kettős volt: egyfelől saját súlyos pszichózisát akarta levezetni a számára természetesen adott módszerrel, az írással, másfelől a különös módon szeretett Vándának akart a New-York-i temető sírkövénel marandóbb emléket állítani. Az első mindenképpen magánügy; a második olyan rangú író-nál, mint Molnár Ferenc, elsőrendű közügy; de sikerült-e a szándék? A könyv olvasása

arról győz meg, hogy nem. Magánügy maradt ez az egész, még ha két, vagy akár több nyelven is megjelent, s még ha a könyvben kétségtelenül vannak is olyan apró mozzanatok, melyeket Molnár Ferenc életrajz-írója vagy monográfusa haszonnal gyümölcsöztethet; magánügy, melyben az író Molnár Ferenc legrosszabb írói vonásai tengenek túl: könnyes szentimentalizmusa, olcsó transzcendentálisizmusa, meglehetősen eleven társadalmi sznobizmusa. A könyv részben Molnár belső élményeinek naplója Vanda halála után — erősen pszichoanalizált és pszichoanalizáló napló, mely a lélekelemzés technikáját követve számos régebbi eseményre, mozzanatra rávilágít (de hozzátehetjük mindjárt: kicsit már megírásakor az utókorra és a közönségre sandító napló, s ezért hiányzik belőle az az őszinteség és mindent feltáró kényszer, amely pedig az igazi lélekelemző vallomásoknak sajátja, orvosi szobában és irodalomban egyaránt), részben Vanda feljegyzéseiből, naplójából, leveleiből kimásolt részeket, részben pedig — befejezésként — egy drámatörredék, mely azt hiszem joggal tekinthető Molnár utolsó drámai kísérletének.

Vanda, a titkárnő és útítárs áll a könyv középpontjában — de Vanda képe mégsem tud kikerekedni, megelevenedni az olvasó előtt. Mégpedig azért nem, mert szögesen ellentétes az a kép, amelyet Molnár próbál saját szavaival festeni róla, s amely a vele kapcsolatos emlékeiből, Vanda írásos feljegyzéseiből kiderül.

Molnár mint a művészi ízlés és érzék arbiteréről beszél Vándáról, — s rövidesen kiderül, hogy irodalmi ideáljai W. S. Maugham és Louis Bromfield voltak; a megtestesült szerénység és igénytelenség Molár szavai szerint, de az asszony saját jegyzeteiben szinte más sincs, mint egy sznob társaságbeli úriasszony öröme afelett, hogy Molnár révén ki mindenkivel sikerült összeismerkednie, kapcsolatba kerülnie. A kép azért sem tud összeállni, mert az író és az útítárs viszonyában is sok a zavaró momentum: Molnár sokat ír Vanda iránti mély szeretetéről, de vele kapcsolatos, itt leírt tetteiben ebből vajmi kevés nyilatkozik meg: a nyugati méretekkel is gazdag író „útítársa” szinte-zíntelen nyomorog, krajcáros gondokkal küszködik; s végül hirtelen halála — mely tudjuk, öngyilkosság volt, de erről Molnár nem beszél, legfeljebb érzeteti — sincsen megmagyarázva sehogyan sem.

Lehangoló, kiábrándító olvasmány ez, nem hiteles emberi kapcsolat, hanem az emberi és írói hanyatlás dokumentuma; de dokumentum-jellegében van egy olyan vonása, mely újra meg újra felszítja az érdeklődés paraszát. Kapcsolatuk, bolyongásaik nyo-

mát követve, nyilván akaratlanul Molnár Ferenc ebben a könyvben egy, sajnos a huszadik században nem ritka élethelyzet sokszor megrázóan hű képét adja: a talaját vesztett, többet talaját nem lelő emigránsét. Ezeket a lapjain csupa félszinte fájdalom és nosztalgia ez a könyv, s megdöbbentő bizonyítéka annak, hogy vagyoni, siker és társadalmi megbecsülését sem elég ahhoz, hogy valaki egy új társadalmi közönségben otthon érezhesse magát. Hányódásuk hotelekben, bárókban, örökös és kizárólagos egymásra utaltságuk, a konvencionális érintkezésen túlmenő emberi kapcsolatok hiánya valóban szívszorító; kevés könyv van, amely — talán éppen szándékolatlansága következtében — ily közvetlenül tudta volna az olvasó számára érezhetővé tenni az emigráció légritka közegét, melyben az ember csak fuldokolni tud. De

a talajtalanság szívszorító pátosza e regénynek csak kísérőzenéje, melyet az olvasó számára gyakran elnyom az író által célul tűzött főmotívum, — s amely iránti belső együttérzést, igazi érdeklődést mindvégig nem tud felkelteni.

E két kiadvány s Kárpáti Aurél kitűnő tanulmánya újra napirendre tűzte Molnár Ferenc életművének megítélését, helyét a magyar irodalomban. Kárpáti sokban hozzájárul a kérdés megnyugtató megoldásához, s ezt a maga eszközeivel elősegíti a Szépirodalmi Könyvkiadó válogatása is; de a feladatot teljes szélességében kell elvégezni, hogy a XX. századi irodalmunknak ez az érdekes és jellegzetes alakja megtalálja végre helyét a rajongó túlbecsülés és gyűlölködő lebecsülés egyaránt indokolatlan szélsőségei között.

Nagy Péter

BENEDEK ELEK : ÉDES ANYAFÖLDEM!

Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959

Kettős évfordulóra jelent meg új kiadásban Benedek Elek önéletírásának első kötete. Száz évvel ezelőtt született és harminc éve, hogy meghalt a *Magyar Mese- és Mondavilág*, a *Székely Tündérország* és a *Testamentum* írója. Az itt felsorolt három cím azonban semmiképpen sem jelképezheti Benedek Elek életművét, nem is világíthat rá munkásságának különböző oldalaira sem. Nemcsak azért, mert egy egész kis könyvtárra való könyvet írt, hanem mert írásai — mennyiségüktől eltekintve is — úttörő jelentőségűek. Ezt a jelentőséget nem lehet néhány könyvcímmel jellemezni még akkor sem, ha ezek mögött leghíresebb és legszebb művei állanak. Talán csak az első emlékek ezek a címek, melyeket Benedek Elek neve felidéz az olvasóban. Mert aki nálunk ifjúsági irodalmat olvasott és magyar népmesét, az nem kerülhette ki a Benedek-könyveket, s nem felejtheti el írójuk nevét, még ha később nem is igen hall róla. Az íróé és az emberé az érdem, hogy mindenki ismeri, és az irodalomtörténetnek kellene gondoskodnia arról, hogy ne csak egyoldalúan, leszűkítve ismerjék. Móráéval együtt az ő példája is bizonyíthatná, hogy az ifjúsági irodalomnak ugyanúgy egész emberre, tökéletes tudású íróra van szüksége, mint a „komoly”, felnőttkekhez szóló irodalomnak.

A könyv, melyet most veszünk kezünkbe, ezt az egész-embert állítja elénk. 1922-ben íródott: a háború után, forradalmak

után, amikor Benedek Elek hazátlanul élt Budapesten, a „nagy Babylonban”, elszakítva az édes anyaföldtől. Vigasztalásul és öngazolásul szolgált ez a könyv írójának, és arra, hogy erőt merítsen belőle. Mert hiszen hátra volt még sok harc, sok küzdelem. Az első kötet az ifjúságról szól, az első húszevről, a székely népről és a székely erdőkről, a diákok életéről az udvarhelyi kollégiumban. Költemény ez, s a második kötet — korrajz. Korrajz egy olyan korról, melyet nem értett meg, és így számunkra ez a második rész méltán tűnik elavultnak. A csalódott ember szól itt, akinek eszményei nem valósulhattak meg.

Az első kötet azonban frissességével, szépségével a mai olvasót is magával kell, hogy ragadja. Az édes anyaföld, az erdők és havasok földjének, és a föld népének apoteózisa ez a történet, melyben egy kisdíák találkozik az étellel, az erdőkön túli világgal. A kisdíák elindul a szülői házból, elmegy Udvarhelyre, a „tündérvárosba”, ahol keserves csatát vív nem a Betűvel, hanem Vaskalap-pal, a kollégium szellemével. A küzdelemben először szenved, és meg is szokne, ha lehetne, később azonban már ő lesz a támadó. Hármán halnak meg mellette barátai közül, hármán véreznek el a városban a kisbaconi szerencse-próbálók közül, s ő az, aki mind a hármat hűségesen megsiratja, közben pedig harcolja tovább a maga harcat. És elmegy legációba oda, ahonnan már ketten jöttek